# [0217] VERFRIESING EN VERNEDERLANDSING VAN DE GRIEKSE, LATIJNSE EN FRANSE LEENWOORDEN IN HET FRIES *)

Leenwoorden in het Fries. Eén van die uitgebreide velden van onderzoek, waaraan nog zo goed als niets is gedaan, waar de frizistiek zeker een vijftig jaar achter loopt in vergelijking met de germanistiek, de neerlandistiek. Ik wil vandaag alleen maar trachten één aspect te bespreken van leenwoorden, die uit een beperkte groep talen in het Fries zijn overgegaan. Dat is maar een heel klein akkertje op het terrein van de leenwoorden, dat op zijn beurt nog maar weer een onderdeel is van het vooral voor het Fries zo belangrijke onderzoekingsveld van de "Languages in Contact" [1]). Alleen over veranderingen in de *vorm* van een *beperkte* groep woorden zal ik het hebben. Het gaat over woorden van Griekse, Latijnse en Franse origine, en dan wel ten eerste over de vervorming, die deze woorden binnen het Fries hebben ondergaan, en in de tweede plaats over de reactie tegen die vervorming, die eigenlijk pas van de laatste tien, twintig jaar dateert.

Deze beperking, die U al aan de titel van mijn voordracht hebt kunnen aflezen, brengt een verdere beperking mee : het heeft geen zin, die vreemde woorden in het onderzoek te betrekken, die nog zozeer een corpus alienum in het Fries vormen, dat ze geen deformatie van enig belang hebben ondergaan - namen van chemicaliën b.v. -, en evenmin heeft het zin, die oude leenwoorden te bespreken, die zozeer aan het Fries zijn aangepast, dat alleen de taalkundige er de vreemde oorsprong nog aan kan zien: *bûter, muorre, strjitte, tsjerke,* e.d. Daar is wèl zeer duidelijk een vervorming te constateren, maar er heeft geen hervorming plaats gevonden. Er resteert een brede middenmoot: woorden, die enerzijds in meer of minder sterke mate vervormd zijn in de Friese mond, en die anderzijds onderworpen zijn aan een tegenkracht, waarvan ik het centrum in het Nederlands meen te moeten zoeken.

Vervorming van leenwoorden komt ook in andere talen voor, in sommige zeker niet minder sterk dan in het Fries - denk aan Engelse woorden als *surgeon, bike* -. Ook de reactie is elders niet onbekend: enkele jaren geleden schreef Van Haeringen een belangrijke verhandeling over de herverfransing in het Nederlands [2]). Maar als ik goed zie, dan is het Fries, met enerzijds een vaak zeer ver gaande deformatie, en anderzijds een eveneens zeer ver gaande reformatie een extreem geval. Enerzijds sterke verfriesing in woorden als *abbekaet, sikterije, otterdoks, mjirkes,* anderzijds een bijna even sterke reactie: *advokaet, sekretary, orthodoks, emeritus.*

De oorzaak van de sterke vervorming is niet ver te zoeken: het is dezelfde,

*) Tekst van een lezing, gehouden voor de Fries-Scandinavische sectie van het Nederlands Filologencongres 1962. Alleen naar aanleiding van een enkele bij de nabespreking gemaakte opmerking is de tekst iets aangevuld; in de noten is verder nog het een en ander toegevoegd, dat wegens de tijdslimiet destijds niet in de tekst opgenomen kon worden.

1) *Uriel Weinreich,* Languages in Contact. Findings and Problems (Publications of the Linguistic Circle of New York I), New York 1952.

2) *C.B. van Haeringen,* Herverfransing *in:* Mededelingen Koninkl. Akad. v. Wetensch., afd. Letterk., NR. 20, nr. 5. Amsterdam 1957.

die ook de verandering van het Fries als geheel, met name duidelijk in zijn vocaalstelsel, heeft bewerkt: de volksmond, die niet door een opkomend AB, door grammatici werd geremd. Ongeveer vier eeuwen lang is het Fries nagenoeg uitsluitend volkstaal geweest. De ontwikkeling van het vocaalsysteem, met zijn veelvuldige en veelsoortige diftongen en triftongen tegenover slechts zeer weinig fonetisch enigermate zuivere lange monoftongen is van die werkzaamheid van de volksmond één product, een ander product daarvan is de vergaande vervorming van de Griekse, Latijnse en Franse leenwoorden. Wie de moeite neemt, een werkje als Salomon van Rustings Barbarologia van 1693 [1]) eens door te lezen, die wordt getroffen door de grote mate van parallelie tussen boeren-Fries en boeren-Hollands, nog niet eens zozeer misschien overeenstemming woord voor woord, als wel overeenstemming in tendentie. Zelfs voor ons gevoel vaak belachelijke deformaties in bronnen als de Sotteclucht van Starter en Waatze Gribberts Bruyloft verdienen in dit licht gezien meestal meer geloof dan men aanvankelijk geneigd is er aan te geven [2]). De Hollandse boer van de zeventiende eeuw ging bij de vervorming van de leenwoorden zeker niet minder ver dan de Friese. Maar in het Nederlands hebben die vervormingen zich niet kunnen doorzetten door de inwerking van het opkomend AB, door de onvermoeide werkzaamheid van taalbouwers, taalzuiveraars, grammatici, schoolmeesters; ze verdwenen geheel of doken onder in het Algemeen Onbeschaafd, in de dialecten. In het Fries daarentegen heeft de deformatie nauwelijks enige tegenstand ondervonden tot vrij ver in deze eeuw. Die tegenstand is voor 1940 al hier en daar te merken, maar systematisch en georganiseerd is ze toch eigenlijk pas sedert ongeveer 10 jaar.

Op beide verschijnselen, op de vervorming én op de reactie, wil ik nu wat verder ingaan; ze volledig en ten gronde analyseren kan ik hier natuurlijk niet [3]). Er zijn uiteraard vervormingen, die elke analyse tarten, die berusten

1) *Salomon van Rusting,* Barbarologia, sijnde de sleutel der grandiloquentia paganismi, ofte Boeren-Latyn ... Amsterdam, Jan ten Hoorn, 1693.
2) Enkele voorbeelden. Waatze Gribberts noemt driakel *kikiskakis.* De Friese vertaling volgt hier het Nedersaksische origineel; het woord lijkt zeer verdacht, tenminste voor het Fries. Maar al ongeveer zestig jaar vóór de Friese vertaling van Waatze Gribberts vindt men bij Petrus Baardt in diens Deugdenspoor een vorm, die dezelfde uitspraak suggereert. *Abbekaat* voor *advocatus* gebruikt niet slechts het Fries (de oudste bewijsplaatsen in Starters Sotteclucht), maar, blijkens Van Rustings Barbarologia, ook het boeren-Hollands van de 17e eeuw. Mijn grootmoeder placht in haar Stadsfries een chirurg een *surch* te noemen; wij wisten wel beter! Maar in zijn Deugdenspoor geeft Petrus Baardt de vorm *surgjus*; Lenige (ed. Brouwer, p. 90) schrijft *churuch.* Over deformaties in Starters Sotteclucht vergelijke men dit tijdschrift, jrg. 8 (1959), s. 1-6.
3) Het is wenselijk, hier even kort aan te geven, welk materiaal ik gebruikt heb. Voor het Oudfries heb ik naast de woordenboeken ook de kaartsystemen op Oorkonden en Recesboeken doorgewerkt; de codices Aysma, Roorda en Furmerius heb ik geëxcerpeerd. Voor de 17e en 18e eeuw heb ik al het materiaal bezien, dat begin 1962 op het Fries Instituut te Groningen aanwezig was. Voor het Nieuwfries heb ik voornamelijk gebruikt: het woordenboek van Waling Dykstra, de tweede druk van het Lyts Frysk wurdboek (1944), het Frysk wurdboek (1956, deel Frysk-Nederlânsk), List fan frjemde wurden [1951] en excerpten uit de geschriften van G.A. Wumkes, E.B. Folkertsma, D. Kalma en Y. Poortinga, die vóór 1951 verschenen zijn. Voor het Stadsfries kon ik teruggrijpen op wat ik zelf vroeger te Leeuwarden gehoord heb.

op een zodanig verkeerd verstaan, op een zodanige contaminatie, dat elke rationele beschouwing faalt. Maar daarnaast zijn er toch ook allerlei tendenties, die waargenomen kunnen worden aan grote groepen van leenwoorden. Het meest opmerkelijk zijn wel de veranderingen in het vocalisme. Die werken vaak door in het consonantisme.

Van het allergrootste belang is het verschil in aard en plaats van het accent in het Fries in vergelijking met Grieks, Latijn en Frans. Het germaanse accent heeft op de vocalen van de onbeklemtoonde lettergrepen een vernietigende werking: ongeacht de oorspronkelijke qualiteit en quantiteit nadert de onbeklemtoonde vocaal tot schwa, en schiet daar soms zelfs doorheen tot volkomen afwezigheid. In zijn val kan hij nog een of meer consonanten meeslepen ook, zodat hele lettergrepen verdwijnen. Het verschijnsel is te bekend om er lang bij stil te staan; ik noem alleen enkele voorbeelden. Lat. *testamentum* wordt *testemint,* Frans *minute: menút, singulier: singelier, faillir: felearje, employer: ympelearje,* Lat. *Januarius: jannewaris, classis: klasjes.* Verdere mutilatie in woorden als *kaptael, ornaris, stoarje, aljemint, eksteur, mjirkes.*

Er zijn nog variaties en er zijn nevenverschijnselen. Van elk één voorbeeld. Onbeklemtoonde *u* direct naast de vocaal met hoofdaccent levert niet een schwa, maar *ew* op: *febrewaris, argewaesje, distrewearje.* Vergelijk ook *wizânsje* uit *usance.*

Waar door verdoffing van de tussenvocaal de verbinding *sr* dreigt te ontstaan, voegt zich een *t* tussen: *astrant* uit *assurant, opstrewearje* uit *observer.* Vergelijk Nederlands *stroop* naast *siroop*.

Een enkel geval van verdergaande vervorming wil ik wat meer uitdiepen: *otterdoks* en *âlderdoks* uit *orthodox.* Normaal te verwachten ware **ortedoks.* Maar de "cluster" *-ort-* komt in het Fries niet meer voor - Oudfries *–ort-* heeft zich ontwikkeld tot *-óart* of *-oàrt: soarte* en *poarte,* uit **sorte* en *porta.* Die ontwikkeling heeft *ort-* in **ortedoks* niet helemaal meegemaakt: wel is de *r* stom geworden, maar de *o* is niet gerekt en gediftongeerd. De stomme *r* lijkt versprongen te zijn naar achter de *t: otterdoks* uit **ortedoks,* maar dat is schijn: voor de *d* en ook voor *n* en *s* voegt het Fries wel eens een *r* in: *ordelarein* uit *eau de la reine, opsternaet* uit *obstinatus, Ternaerd* uit *Tunawerth, fernyn* uit *venin, maklikernôch,* waarin dat *-ernôch* op Oudfries *anôch* teruggaat, en Stadsfr. *sifersant* uit *suffisant.* Het schijnt, dat voor een apicale consonant gemakkelijk een *r* tussenglijdt [1]) - begrijpelijk: de mondstand is nagenoeg dezelfde. En omdat de oorspronkelijke *r* voor deze letters juist vrij zwak is - *diverdaesje, gerdyn, forniele* [2]) - kan des te gemakkelijker ecn hypercorrecte *r* binnenglippen in woorden, waarin hij niet thuishoort. Gegeven nu eenmaal de vorm

1) Vgl. ook: *parteer (*= petear) bij Bogerman - tussengeschoven als men met M.J. van der Meer afleiding uit *disputer* aanvaardt - *pertiele (*= petiele) bij Gysbert Japiks, *parten (*= patten : zoenen) in 1702B - vgl. ook *partsen* in 1679A en *partt'* in 1756A; tussengeschoven als juist is de afleiding uit *pax* -. Merkwaardigerwijze komt ook het inschuiven van *d* na *r* voor: *sakkerdemint* (Wal. Dykstra, Woordenb.). Hetzelfde verschijnsel als in de tekst gesignaleerd ook nà apicale consonant: *tramtearje, driaken* (= diaken), *trejater* (théatre); vgl. ook *rispenteerje* (= disputer). Terwijl in vele gevallen het inschuiven van de r vóór de apicale consonant wel aan hypercorrectheid geweten zou kunnen worden, lijkt deze verklaring minder aannemelijk voor het inschuiven van *r* nà de apicale consonant.

2) In geschriften uit de l8e eeuw wordt deze *r* daarom nog al eens weggelaten.

*otterdoks* kan een voordehandliggende associatie met *âlderwetsk* heel licht *âlderdoks* opleveren als contaminatievorm [1]).

De heterodoxe vorm van *otterdoks* en *âlderdoks* toont ons, hoe ver zelfs in zulke gevallen nog opgaat de bekende paradox van Verner, dat er geen uitzondering is zonder regel! Hij leert ons ook, dat wij deze vervormingen wel degelijk au sérieux moeten nemen: de frizist kan er veel uit leren!

Genoeg over de onbeklemtoonde lettergrepen. Over de vocaal, waar het hoofdaccent op valt, is eigenlijk betrekkelijk weinig te zeggen: de oorspronkelijke vocaal, vaak al enigszins vervormd door intermediaire talen - door het Frans, het Nederlands, het Nederduits - komt over het algemeen terecht bij de naastbijliggende inheems-Friese en deelt daar de verdere lotgevallen van. Weer enkele voorbeelden: Voor nasalen heeft in het Fries de *e* neiging, in *i* over te gaan: *brenga* wordt *bringe, nemma* wordt *nimmen.* Dat geldt ook voor leenwoorden: *adstint, aljemint, sintrom, desimber.* Voor een *r* heeft ĕ neiging, in *ă* over te gaan : *barre* uit *berra, warre* uit *werra.*

Zo ook de leenwoorden: *alart* uit *alert, sarjes* uit *serge, bargemot* uit *bergamotte*[2]). Ik zou kunnen doorgaan, maar we moeten verder. Er is namelijk ook nog een reeks verschijnselen, eigen aan de vocalen van die lettergrepen, die nevenaccent hebben. Hier zijn allerlei schakeringen: soms volgen deze vocalen eenvoudig de regels voor de vocalen van de beklemtoonde lettergrepen. De ontwikkeling van ĕ tot ĭ voor nasalen b.v. laat zich ook aan minder beklemtoonde lettergrepen demonstreren: *pinsioen, sinterfúzje, ringenet;* evenzo de goed-Friese ontwikkeling van *ē* tot *ī*: *igael, ilemint, inoarm.* Tot zover gevallen, waarin de minder beklemtoonde vocalen zich gedragen als die met hoofdaccent. Maar er zijn ook gevallen, waarop ze een heel eigen ontwikkeling vertonen. Meestal is het karakteristieke daarvan - als ik goed zie - een ontspanning van de vocaal - ontspanning eerder dan verkorting, dunkt me, maar daar geef ik de fonologen graag het laatste woord over.

ē gaat over in ĭ: *distrewearje, ginnerael, tillegraef, spikkelaesje.*

ō wordt ò: *lodderein, krokkedil, opperteur.*

ā wordt ă*: parredys* (en *parredis), appekryf.* Vergelijk ook *harmeroalje* uit *Haarlem-merolie.*

Die ontspanning is zeker niet het enige opmerkelijke verschijnsel. Ik noteerde nog een hele serie andere ontwikkelingen: *ī* tot *ĭ*: *briggedier, krimmenearje; ú* tot *ĭ*: *dikketon* (voor *ducaton); ui* tot *ĭ*: *rimmetyk; ú* tot *ī: sifersant; o* tot *ă*: *haloazje; ē* tot *ă*: *agoasje; au* tot *ă*: *agustus.* Het is mogelijk, dat ik hier verschijnselen bij elkaar veeg uit heel verschillende tijden - mijn materiaal is te schaars om hier chronologie uit te halen - maar ik vraag me toch af, of men ze niet allemaal onder één noemer kan brengen, hoe tegengesteld of ze op het eerste gezicht ook lijken. Tenderen ze niet alle naar een voor het Fries

1) Vgl. ook *F. Buitenrust Hettema:* Het Fries en z'n studie, *in* De Gids 1896, p. 86; hij geeft een andere verklaring voor *åderdoks.*

2) Men behoeft dus voor de verklaring van *bargemot* niet terug te vallen op "volks-etymologisch" verband met *baerch, barge-* en *mot.* Nog enkele voorbeelden van inpassing van de vreemde vocaal in het Friese vocaalsysteem: *blein* (< baleine), *peslein* (< porcelaine), *fûleindich* (< vilain) hebben alle drie de diftong van Fries *ein.* Voor *d, l, n, s* en *t* ontwikkelt ook in leenwoorden /a/ zich tot /ɔ/: *alter, atlas, tantsje* hebben /ɔ/.

min of meer neutrale mondstand - vrij vergaande palatalisering, met vermijding van uiterste openheid of geslotenheid, en enige ontronding? Het lijkt me toe, dat al deze verschuivingen kunnen ontstaan bij lakse uitspraak door Friese mond.

Wat het consonantisme betreft moet ik volstaan met een enkele opmerking; de tijd laat niet toe, daar verder op in te gaan. Men vindt allerlei assimilaties en ook "Fernassimilationen" - gevallen als *komfrater* uit *konfrater, kwizekwansje* uit *conséquence, krankyl* uit *tranquil.* Verder overgangen tussen op de een of andere manier verwante consonanten : *v* tot *b: bisite, abbekaet, haboes, babiaen; p* tot *b* en *v*: *stibelearje, stivelearje, abbelearje*; ook omgekeerd: *aprekoas, g* tot *j*: *rejearje, rejint, jenten,* mouillering van *d* tot *rj: sûkelarje;* ontwikkeling van *sk* tot *ks* : *moksel, faksist,* en met andere startplaats, maar zelfde resultaat: *eksetera, extoarje* en *direkst* - is de *x* wellicht het kenmerk van het exotische geweest? De omgekeerde richting gaat bij mijn weten alleen Leeuwardens: *syklofoan* voor *xylofoon* [1]).

Maar genoeg hiervan, we moeten het nu hebben over de reactie: alles wat ik U tot dusver verteld heb, is voor een niet onbelangrijk deel verleden tijd! Een Fries volksvrouwtje zal tegen haar dokter nog klagen, dat ze *rimmetikich* is, maar dokter zelf zal haar *reumatysk* noemen - aangenomen, dat hij Fries spreekt. Dit voorbeeld is niet van mij maar ik neem het dankbaar over [2]); U zult zien, dat het uitstekende diensten kan bewijzen. Bewust of onbewust neemt de medicus door zijn uitspraak sociaal enige afstand tegenover zijn patiënte, een afstand, die zijn ambtsvoorganger door het gebruik van Nederlands, potjeslatijn, jacquet en hoge hoed placht te handhaven. *Reumatysk* geldt als moderner, maar vooral ook correcter dan *rimmetikich,* en inderdaad staat het dichter bij de grondvorm *rheumatikoos.* Maar naar welke taal corrigeert dokter nu? Zeker niet rechtstreeks naar het Grieks of het Latijn - die talen beheersen de moderne medici óf niet, òf gebrekkig; men kan niet aannemen, dat in de dokter als "Languages in Contact" enerzijds Fries en anderzijds Grieks of Latijn aanwezig zijn [3]). Uit het Frans kan hij zijn correctie evenmin hebben: de Fransen zeggen n.l. *rhumatisant,* een vorm die in de mond van de dokter Fries **rumatisant* moest hebben opgeleverd. En ook kunnen Duitse of Engelse handboeken hem niet hebben beïnvloed, want hij zegt *reumatysk*, niet *roimatysk* naar analogie van zijn Duitse handboek, en evenmin *roematysk* naar analogie van het Engelse leerboek. Waar andere talen practisch helemaal niet in aanmerking komen, moet wel Nederlands *reumatisch* aan de Friese medicus ten voorbeeld hebben gestrekt. Hier is dus sprake van vernederlandsing [4]).

1) Hier nog enkele verschijnselen: /x/ wordt /g/: /argif/ /anərgist/. Verder: wisseling ussen *sj* en *s*: *Sina, segryn* naast *Sjina, sjegryn; sjirka* en *sjirkel* naast *sirka* en *sirkel.*
2) Vgl. *Taelwarder,* Rimmetikich of reumatysk, Op 'e taelhelling 108, *in:* Leeuwarder Courant 15 juli 1961.
3) Weinreich, o.c., betoogt terecht, dat het contact tussen talen, dat tot invloed van de ene op de andere leidt, tot stand komt binnen de persoon.
4) Vroeger heb ik (in Friese context) eens van "herverhollandsing" gesproken, nu prefereer ik "vernederlandsing" voor dit verschijnsel. *Her*vernederlandsing zal het wel vaak, maar

Nog langs een andere weg kan ik aantonen, dat het het Nederlands is, dat als correctienorm voor de leenwoorden in het Fries wordt genomen, en niet de brontaal zelf. De correctie treedt namelijk alléén op, als er een Nederlandse vorm is, die niet al te ver van de Friese afligt. Het woord moet in het Fries een *vorm* hebben die zich geredelijk laat associëren met de Nederlandse, en het moet in de taal ook enigermate gelijk *functioneren.* Hoe geringer het verschil in *vorm* en *functie,* hoe gereder de aanpassing. Als enige tegenkracht werkt een derde factor: de frequente, de vastheid van de Friese vorm - die derde factor sauveert de oude leenwoorden: *muorre, tsjerke,* enz. Om dit alles te bewijzen een serie voorbeelden.

Fries *admestraesje* laat zich gemakkelijk leggen naast Nederlands *administratie.* Boven de als plat gevoelde oude Friese vorm ontwikkelt zich *administraesje,* een vernederlandste vorm. Het onderscheid, dat er ook nu nog tussen de Friese en de Nederlandse vorm blijft, zit in de slotlettergreep: *-sje* tegenover Ned. *-tie.* Dat is één van die frequente en vastzittende partikels, die tamelijk resistent zijn [1]). Tamelijk resistent, maar niet volkomen immuun! Ook deze partikeltjes worden n.l. soms vernederlandst. Weer een voorbeeld. Nog in 1951 hield de "List fan frjemde wurden", die de stichting De Fryske Akademy uitgaf, vast aan de spelling - en men moet aannemen: ook aan de realisatie - *akadeemje.* Maar de stichting zelf, ongetwijfeld de meest bekende instelling in Friesland, die „akademie" heet, stoorde zich niet aan dit eigen voorschrift. Gevolg: niet alleen de spelling, maar ook de realisatie *akadeemje* is door *akademy* tien jaar later al zo zeer verdrongen, dat een radiospreekster aan een auteur, die vorig jaar *akadeemje* schreef, archaïsering verweet [2]).

Evenmin als Fries *admestraesje* houdbaar bleek naast Nederlands *administratie,* heeft ouder Fries *trejater,* al in de 18e eeuw „belegt" [3]), en zeker voor de oorlog nog in levend gebruik, het veld moeten ruimen voor *théater.* In dit geval was er een vrij groot vormonderscheid te overbruggen, maar de grote overeenkomst in *functie* met het Nederlandse aequivalent was een voldoende basis voor vernederlandsing.

Nu een geval, waarin de parallelie tussen Nederlands en Fries minder sterk is. Het Fries kent een woord *trewyn,* ontstaan hetzij uit *ravin* hetzij uit *ruïne* [4]).

niet steeds zijn; ook uit een platduitse bron als de Ulenspieghel kan het Fries leenwoorden gehaald hebben - komt daaruit, c. 11 (ed. Krogmann S. 12, Z. 17) wellicht Fries *argewaesje*? De context dáár lijkt enige aanleiding te geven tot de specifiek-Friese betekenisontwikkeling. [Voor *to(n) útkerken wêze:* Ulensp. c. 26 i.f.].

1) Deze partikeltjes in Friese vorm verlenen aan het woord, waar ze in voorkomen, eerder een plus - ze maken er "goed Fries" van - dan een minus van incorrectheid. Waarschijnlijk zijn ze in het Fries houdbaar omdat ze in het onbeschaafde Nederlands niet frequent voorkomen.

2) *Tiny Mulder,* bespreking van *M.H. Castelein,* Tuolleprakkesaesjes, voor RONO, 25 mei 1961 (tekst gestencild).

3) In 1778 O en 1779 C: *trejater* en *tryater.*

4) Tussen de beide mogelijkheden durf ik niet beslissen. Enerzijds is de ontwikkeling *it ravyn> trewyn* de simpelste, terwijl de betekenisontwikkeling zich ook redelijk laat verklaren, anderzijds is *ravijn* tenminste in het Nederlands waarschijnlijk een vrij late ontlening met weinig spreiding, terwijl daar het woord *ruïne* de aantrekkelijke parallellen *te, ter ruïne* en *in ruïne* levert (WNT XIII, 1744). Maar combineert het Fries dan de beide preposities: *yn, to ruïne>yn trewyn* of is de *t* een restant van het artikel (neutrum!?), als in *treemter*? Of

Bij mijn weten functioneert het alleen in de staande uitdrukking *yn trewyn* “in wanorde, in rep en roer". Die zeer gespecialiseerde functie in de taal, ver verwijderd van de betekenisvelden van Nieuwnederl. *ravijn* en *ruïne* zal waarschijnlijk vernederlandsing keren.

Geheel en al uitgesloten is vernederlandsing van die woorden, die in het Nederlands niet in levend gebruik zijn: *aljemint, iggewearje, argewaesje, krankyl* zullen niet gecorrigeerd worden omdat in het Nederlands de woorden *alignement, arguéren, arguatie, tranquil* niet, of tenminste niet meer in gebruik zijn. *Kwizekwansje* zal rustig naast *konsekwinsje* kunnen voortbestaan, omdat de beide woorden niet geïdentificeerd worden : het Nederlands kent geen *homme de conséquence.*

*Conditio sine qua non* voor vernederlandsing van een leenwoord in het Fries is dus een zodanige mate van overeenstemming in vorm en functie met het overeenkomstige Nederlandse woord, dat ze gemakkelijk met elkaar verbonden worden.

De *causa efficiens* achter de vernederlandsing ligt - ik duidde dat al even aan - in het sociale vlak. De meerdere ontwikkeling, die de moderne Friese intellectueel heeft in vergelijking met zijn vader en grootvader, geeft hem het gevoel, dat hun uitspraak plat, àl te plat was [1]). In deze opvatting wordt hij gesterkt door het feit, dat de vervorming van de leenwoorden in het Fries overeenkomst vertoont met die in het Algemeen Onbeschaafd Nederlands; ook daar de verdoffing van de onbeklemtoonde vocalen en ontspanning van de minder beklemtoonde. Juist de wens, van het Fries een volwaardige taal te maken, zal tengevolge hebben, dat de Friese strijder de historisch gegroeide maar als plat gevoelde vormen mijdt. Het Fries van de intellectuele elite zal - tenminste een tijdlang - in de uitspraak van de leenwoorden niet meer overeenkomen met dat van het lagere milieu: de "Frysksinnige" dokter zegt *reumatysk,* het volksvrouwtje *rimmetikich.* Maar haar kleinkinderen zullen wellicht van dokter of op de tweetalige school leren, dat je eigenlijk *reumatysk* moet zeggen.

Van een sociale gelaagdheid in *deze* zin, van een discrepantie tussen verschillende standen van Friezen - kenbaar aan hun uitspraak van de leenwoorden - is vóór de twintigste eeuw zo goed als niets te zien. Natuurlijk zijn er hier en daar uitschieters naar beneden en misschien ook naar boven, uit-

tenslotte, hebben we hier nog een andere variant van de gevallen, die in noot 1, blz. 42, zijn opgesomd?

1) Voor wie neiging mocht gevoelen, deze Friese status-zoeker (én de Fries, die om redenen van sociale standing van Fries op Nederlands als huistaal overschakelt) hard te vallen, citeer ik een stukje uit *C.B. van Haeringen,* Neerlandica, verspreide opstellen, 's Gravenhage 1949, blz. 10: "Men idealiseert de originaliteit van de “kleurige volkstaal", maar de cultuurmens, die er zover van afstaat, dàt hij er die romantiese bewondering voor voelen kan, wil er niet naar terug en kan ook niet. Men moet de allesbehalve romantiese beschouwing van de versteedste plattelandsdochter kennen over de “boerse" drachten van haar geboortedorp, de hautaine minachting van de half beschaafd sprekende tegenover „platte" dialecten, om te beseffen, hoe onherroepelijk het nivelleringsproces zijn gang gaat. Belangstelling en waardering is er slechts bij hem, die op veilige afstand, gevrijwaard voor “besmetting" of verdenking daarvan, toeschouwer kan zijn". Pas als de dokter uit ons voorbeeld Friesland verlaat - laat ons aannemen: om een leerstoel in de reumatologie te gaan bezetten - zal hij zich weer kennen veroorloven, zijn patienten *rimmetikich* te noemen.

schieters, die geïsoleerd blijven staan en geen voortzetting vinden, maar men krijgt uit de historische bronnen niet de indruk, dat er verschillende sociale lagen bestonden, die kenbaar waren aan de uitspraak van de leenwoorden. Al in de vroege 16e eeuw bezondigt de deftige Bozumer pastoor Mr. Edo Walkama zich aan platte spellingen als *fleueel, kesynen, antiffenael, kanler* [1]). Gysbert Japiks, die er duidelijk op uit is, een voorname Friese taal te scheppen, en van wie men dus mocht verwachten, dat hij, àls er onderscheid was, consequent de hoogste vorm zou aanhouden, schrijft *abbekaet, extoarje, felearje, proackrearje, sollestearje.* Natuurlijk, *olger* en *usyck* legt hij Egge in de mond, zelf schrijft hij *orgle* en *musyck,* maar in het licht van de latere ontwikkeling lijken Egge's vormen uitschieters naar onderen geweest te zijn. Ook later onderscheiden schrijvers uit hoger milieu - Philip Frederik Vegelin van Claerbergen, Wassenbergh, Halbertsma - zich in de spelling van leenwoorden niet van die van lager milieu - van Fabricius b.v. -. Joost Halbertsma schrijft in "It grouwe pak" : "Wy Friezen sizze *spikkelaesje*" - hij onderscheidt niet tussen deftige Friezen, die *spekulaesje,* en platte, die *spikkelaesje* zeggen [2]). Ook het woordenboek van Waling Dykstra geeft nergens de voorkeur aan een hogere realisatie; wel vermeldt het soms verschillende uitspraken, die wij nu ervaren als hoger en lager, naast elkaar.

Tot rond 1900 dus geen enigermate duidelijk onderscheid in de realisatie van leenwoorden bij verschillende sociale lagen; de weinigen uit de hogere lagen, die zich verwaardigden Fries te spreken, sloten zich blijkbaar bij de uitspraak van de lagere standen aan [3]). Wel is er, als ik goed zie, verschil tussen de vorm van leenwoorden, die zelf in hogere sfeer spelen, en de vorm van leenwoorden, die in de dagelijkse sfeer horen. Een enkel voorbeeld: de woorden *profeet* en *professor.* De profeet, levend in de allerhoogste sfeer, die van de Bijbel, verwisselt voor 1800 zelfs de spelling *ph* maar zelden voor een *f.* Van een ontwikkeling tot *perfeet* - analoog aan *perfyt* - is, zover onze bronnen reiken, geen sprake. De hoge sfeer, misschien ook de voortdurende correctie van de kant van de Nederlandse kerktaal, verhinderen vervlakking. De *professor* daarentegen was, zolang de universiteit te Franeker bestond, een dagelijkse verschijning. Al in de 18e eeuw vindt men vormen als *perfesser, perfester, prefester* [4]). Wèl dus onderscheid in de sociale lagen van de leenwoorden zelf, niet of nauwelijks in die van de sprekers.

Mijn materiaal over de 19e en 20e eeuw is niet toereikend om het begin van de vernederlandsing met enige exactheid vast te stellen [5]). Vôôr 1940 zijn er zeker al aanloopjes; de persoonlijke geaardheid en ook de positie van de schrijver hebben daar hoogstwaarschijnlijk in meegespeeld: de bibliothecaris

1) Kerkrekeningboek van Bozum, *Sipma,* Oork. III, nr. 39.
2) *Broarren Halbertsma,* Rimen ind teltsjes (2e pr.), Dimter 1881, s. 110. In de zevende druk (1958), s. 189, heeft J.P. Wiersma dit zinnetje, dat inmiddels een leugen was geworden, geschrapt.
3) Maar Ph. van Blom hield omstreeks 1895 al de „hoge" kant aan in zijn afkeer van "patois", terwijl F. Buitenrust Hettema juist meer de ("platte") uitspraak wilde volgen. Vgl. *H.T.J. Miedema,* Paedwizers fan de Fryske filology, Ljouwert/Leeuwarden 1961, s. 142.
4) De spelling *perfesser:* 1765 C; *perfester:* 1784 B, 1796 C; *prefester:* 1778 O, 1779 M, 1785 A.
5) Vgl. boven, p. 41, noot 3.

Wumkes schrijft nog wel *bibleteek* met *e* en enkele *t*, maar de bibl*eth*ekaris - met *eth* - wisselt met de bibl*ioth*ekaris - met *ioth*. De nationalist E.B. Folkertsma schrijft *nationael* en zijn afleidingen met *ti*, maar *provinsjael* en afleidingen met *sj* [1]). Nu is dat laatste een kwestie van spelling, die op de realisatie geen invloed hoeft te hebben, maar onbelangrijk is die spelling zeker niet.

In 1949 deed de student J. Krol het voorstel, bij de spelling van leenwoorden zo dicht mogelijk de historisch-Friese, de platte uitspraak te benaderen - hij ging daarbij zelfs zo ver, dat hij voor nog te ontlenen woorden alvast een platte spelling én uitspraak construeerde [2]). Twee jaar later gaf de stichting De Fryske Akademy een "List fan frjemde wurden" uit, die tenminste voor de onbeklemtoonde en minder beklemtoonde lettergrepen juist een hoge spelling propageerde. Die lijst heeft veel invloed gehad. Maar ik heb sterk de indruk, dat de betrekkelijk hoge spelling, die de stichting voorstelde, de vernederlandste uitspraak niet weinig heeft bevorderd : leest de Fries *bibliotheek, sekretaris, administraesje,* dan zal hij niet licht *bibleteek, siktaris, admestraesje* zeggen. Zo helpt de hogere spelling mee, de historische, de platte uitspraak uit te drijven.

Men kan de vernederlandsing van de leenwoorden zien in een wijder perspectief: dat van de vernederlandsing van het Fries in het algemeen. Niet alleen de leenwoorden, maar het hele Fries raakt steeds sterker onder de invloed van het Nederlands AB. De vroegere, min of meer gesloten Friese maatschappij is bijna geheel geïntegreerd in de algemeen-Nederlandse. Zo gaat ook het magnetisch veld van het Nederlands AB hoe langer hoe meer het intern-Friese magnetisme overheersen; het magnetisch veld, dat de Friese taalstructuur bepaalde, wordt steeds sterker aangevreten door dat van het Nederlands AB. Als de ontwikkeling deze zelfde trend blijft vertonen, als niet ergens een nieuw evenwicht tussen Fries en Nederlands wordt gevonden, zijn de dagen van het Fries als min of meer afzonderlijke taal geteld; nu al immers bevindt het zich tegenover het Nederlands AB in ongeveer dezelfde positie als de Nederlandse dialecten.

*P. Gerbenzon.*

1) Of - maar dat zou wel heel zonderling zijn - heeft de Nederlandse *spelling* hier invloed gehad?

2) *J. Krol Ths.,* It staverjen fan 'e frjemde wurden, *in:* Frysk Studinte-Almenak 1949, s. 83-94. Hij onderzoekt daar ook al de verfriesing aan de hand van een omvangrijk Nieuwfries materiaal.